

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: МЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Юрій Злідник

*Інститут регіональних досліджень НАН України,
вул. Козельницька, 4, м. Львів, Україна, 79026, тел. (032) 27064-31,
e-mail: youri-zl@ukr.net*

Проаналізовано вплив ментально-психологічних чинників на модернізацію соціально-економічного розвитку України. Обґрунтовано взаємозв'язок ментальності населення та євроінтеграційного вибору України. Розглянуто ментальні установки українського населення в контексті європейської інтеграції. Виокремлено позитивні наслідки євроінтеграції України для здійснення ефективної модернізації соціально-економічного розвитку нашої країни.

Ключові слова: ментальність, модернізація, соціально-економічний розвиток, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Розглядаючи ментально-психологічні аспекти формування модернізаційної парадигми розвитку економіки України в умовах євроінтеграції, передусім необхідно зазначити, що у суспільній свідомості мешканців території України та держав ЄС існують різні рівні сприйняття тих чи інших явищ, процесів, подій. Ці розбіжності часто є чинником гальмування України на шляху до європейської інтеграції. Адже ті соціально-економічні феномени, які визначають ефективні моделі економічної поведінки суб'єктів та домогосподарств на господарюючих територіях ЄС, набувають у середовищі української економіки дещо викривлених рис. Це зумовлено значною мірою періодом перебування вітчизняної економіки в лещатах адміністративно-планової економіки, яка орієнтувалась на неефективну витратну модель господарювання.

Як наслідок, притаманна територіям розвинутих країн ЄС модель реалізації власного економічного інтересу, заснована на індивідуалістичних цінностях, які реалізовують у системі соціального та державно-приватного партнерства, в Україні заміщається особистим і груповим егоїзмом, який зазвичай набуває соціально-деструктивних форм: там, де сучасний суб'єкт економіки західноєвропейського типу вбачає можливість збільшити власні доходи на основі кооперування, вертикальної інтеграції, солідарності та соціальної відповідальності, його український колега віддає перевагу особистій вигоді, ґрунтovanій на персональному, сімейному чи груповому егоїзмі. Так з'являються неефективні користувачі ресурсами, руйнівне для навколошнього середовища виробництво, а також великий бізнес, що у гонитві за прибутком призводить до фактичного знищення соціальної інфраструктури територій та втрати якісного людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатними вітчизняними

науковцями, які здійснювали дослідження щодо окремих аспектів модернізації соціально-економічної системи країни, є В. М. Геєць, Е. М. Лібанова, О. М. Бородіна, А. І. Мокій, В. В. Борщевський та інші. Серед зарубіжних дослідників слід виокремити Н. М. Лебедєву, І. В. Абанкіну, А. А. Аузана, Т. В. Абанкіну.

Незважаючи на значну кількість як закордонних, так і вітчизняних публікацій, питанням ментально-психологічного впливу на процеси модернізації національних економік приділяли недостатньо уваги, що зумовлює до потреби активізації досліджень у зазначеному напрямі.

Метою статті є обґрутування важливості врахування ментально-психологічних чинників у модернізаційних процесах національної економіки, зокрема в умовах її євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що ментальність виявляється у внутрішньому (розумовому) осмисленні духовності, моральності, освіти, культури та формуванні відповідного до них напряму думок. Адже саме у відповідності до цих чинників формується певний життєвий світогляд та спосіб мислення українця, система цінностей якого є доволі консервативною.

Загалом менталітет (від лат. *mens* – розум, мислення, спосіб думок, душевний склад) можна визначити як сукупність установок і схильностей індивіда чи соціальної групи діяти, мислити, відчувати і сприймати світ певним чином. Вона формується відповідно до традицій, культури, соціальних структур і всього середовища проживання людини та сама, своєю чергою, їх формує, сприяючи зародженню свідомості [4].

Як уже зазначено українська та європейська ментальність доволі відрізняються між собою. Адже історичний розвиток багатьох країн ЄС та України відбувався по-різному. Соціально-економічна еволюція розвинених країн Європи у попередніх століттях значною мірою відбувалася під впливом ідей протестантизму, який пропагував чесність у веденні господарської діяльності, відповідальність за виконання здійсненої роботи та позитивне ставлення до праці, обіцяючи за це винагороду вже у цьому житті, а не тільки після смерті. Зрозуміло, що втілення таких цінностей у щоденну господарську діяльність сприяло утвердженню в суспільстві працелюбності, законослухняності та громадянської солідарності, що заклали підвалини пришвидшеного соціально-економічного розвитку західноєвропейських держав. Адже їхній тип господарювання характеризувався раціональністю у веденні бізнесу, зменшенням проявів девіантної поведінки та ощадливістю.

В результаті цього у суспільстві зростав рівень довіри між людьми, що, своєю чергою, зумовило до підвищення можливостей ведення бізнесу на принципах дотримання договірних зобов'язань, зменшення ймовірності реалізації ризиків девіантної, опортуністичної чи нечесної поведінки, зниження соціальної напруги в суспільстві, сприяння розвитку довіри господарюючих суб'єктів та індивідів до представників владних структур і влади загалом.

На думку одного з найвизначніших дослідників цієї проблематики М. Вебера, протестантизм у боротьбі за продуктивність приватно-

господарського багатства водночас виступав як проти недобросовісності, так і проти власне інстинктивної жадоби, засуджуючи останню. Іншими словами, він виступав проти прагнення багатства як самоцілі. Адже володіння майном само по собі вважали спокусою. Ще важливішим було інше – те, що релігійна оцінка невтомної, постійної, систематичної, мирської професійної праці як найефективнішого аскетичного засобу і водночас найнадійнішого і найочевиднішого засобу утвердження відродженої людини й істинності її віри неминуче мусила стати могутнім чинником у поширенні того світорозуміння, що визначалося як «дух» капіталізму. Ті перешкоди, які ставали на шляху споживання нажитого багатства, неминуче мусили слугувати його продуктивному використанню як інвестованого капіталу. Наприклад, у Голландії, де реальне панування кальвінізму тривало лише сім років, простота способу життя, яка утвердила у справі релігійних колах, стала за наявності багатств сильним стимулом нагромадження капіталу [2].

В Україні, передусім за часів її перебування в складі СРСР, на відміну від багатьох тогоджих країн Західної Європи, формувалися інші ментально-психологічні аспекти. Вістря радянської пропаганди спрямовували на засудження раціонального приватновласницького ведення господарства, «розкуркулення» ефективних господарів, популяризацію колективної безвідповідальності в межах колгоспно-радгоспного ладу.

Діяльність владних структур спрямовували також на ліквідацію української еліти, винищенню історичної пам'яті українського народу, основні носії якої були вихідцями з села або мешкали на сільських територіях. Арешти, репресії та депортация найосвіченіших представників української інтелігенції, членів кооперативних спілок, працьовитих і підприємливих, а тому й успішних селян (оголошених «куркулями») – завдали непоправних втрат українській нації, віддалили її на тривалий період від європейської цивілізації [3].

Описуючи особливі риси, притаманні українському менталітету, В. Козяк стверджує, що традиційно українцям властивий індивідуалізм, розрахунок більшою мірою на власні сили. Водночас приватновласницька психологія (з усіма її перевагами та вадами) більше притаманна мешканцям західних областей України, що є наслідком тривалого перебування цих територій у складі сусідніх капіталістичних держав. Водночас для східних регіонів держави, де значно відчутніший вплив російської історичної традиції, характерним є тяжіння до колективістських цінностей, патерналізму, розрахунку на державну підтримку. Такі риси менталітету, утворджені в період панування соціалістичного способу ведення господарства, спричинили до зниження економічної культури українського населення, їхньої відірваності від європейської господарської та суспільно-економічної традиції (у виробничому, побутовому, споживчому, екологічному та морально-етичному контекстах) [3].

Отже, коли мова йде про вищезазначені риси, які притаманні менталітету українського населення, варто зауважити, що вони відзначаються певною контраверсійністю. З одного боку, має місце генетична схильність до приватної ініціативи, ощадливості, індивідуалізму, релігійності (толерування принципів

християнської моралі), а з іншого – відчутні нашарування радянської доби, що виливаються у безініціативність, соціальне утриманство, поширення опортуністичної та девіантної поведінки, корупцію. Адже незважаючи на декларування гуманності, рівності та справедливості в ідеології соціалізму, реальне втілення цих чеснот у життя (передусім на сільських територіях) було заблоковане. Це навчило людей боротися за власну вигоду усіма доступними методами, що спричинило до укорінення в їхній свідомості та підсвідомості нещирості як життєвої норми, ввело у звичку несумлінне виконання взятих на себе зобов’язань, зробило звичними дрібні крадіжки, приписки тощо. Наслідком цього є існуюча сьогодні ситуація, коли через відсутність європейської ментальності, яка мала б бути сформована на глибинних внутрішніх ціннісних засадах особистості, зокрема духовних та морально-етичних, порушення законів стало нормою життя, а девіантна поведінка толерується значною частиною українського населення.

Це зумовлює до необхідності суттєвого посилення інформаційно-освітньої компоненти у соціально-економічному розвитку України з метою наближення ментально-психологічних установок населення нашої держави до європейських суспільних цінностей, зокрема в частині прозорості ведення бізнесу, розбудови демократичних інститутів і формування основ громадянського суспільства.

Однак слід чітко усвідомлювати, що вдосконалення менталітету – складний і тривалий процес, протягом якого необхідно підняти рівень економічної та політичної культури населення, досягти розуміння активною його частиною сутності ринкової економіки та особливостей її функціонування в умовах європейської інтеграції, взаємозв’язку дій ринкових механізмів саморегулювання і державного управління економічними процесами. На формування нового світогляду особливий вплив має економічна політика уряду, її сприйняття переважаючою більшістю населення країни. Допущені помилки і зловживання владних структур в процесі здійснюваних реформ призвели до виникнення соціальної напруги в суспільстві. Зняття її можливе за умови подолання соціальної поляризації, бідності населення [3].

Водночас необхідно акцентувати увагу на тому, що проведені соціологічні дослідження, пов’язані з виявленням ставлення населення України до вступу в ЄС, ілюструють дещо неоднозначні погляди, які панують в українському суспільстві. Як засвідчують результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи» та Центру економічних і політичних досліджень ім. Разумкова, проведеного в серпні 2012 року, 45,2 % респондентів прагне вступу України до Митного союзу, майже 40 % негативно ставляться до вступу до ЄС, і лише 43,8 % висловлюється за європейську перспективу нашої держави. Прихильників вступу до НАТО всього 13,3 %. Водночас понад 70 % виборців не готові протестувати проти фальсифікацій на виборах, а продати свій голос готові 11 %. Боротися проти згортання демократії має намір лише 3,5 % населення; понад 30 % опитаних припускають, що задля досягнення успіху можна порушити закон [4].

Парадоксально, однак останнім часом у ментальності українців дедалі частіше побутує думка, що європейська інтеграція для нашої держави не є життєво важливою з огляду на перспективу підвищення ефективності функціонування національної економіки. Навіть ті політичні сили, які декларують пріоритетність євроінтеграційного вибору України, доволі часто не спроможні належним чином оцінити реальних причин успішності ЄС.

Окрім того, понад три чверті українців не виїжджають за кордон (причому показово, що 45 % з них – проти євроінтеграції, водночас майже 80 % «мандрівників» – за). У європейських країнах 90 % молоді хоча б раз на рік їде за кордон, в Україні – 22 %. Обсяги вітчизняного книговидавництва – найнижчі в Європі, українських книжок не читає понад 80 % населення. За один рік видають одну книгу на одну особу, причому поріг – 2,5 книги на людину – вважають критичним для інтелектуального розвитку суспільства. Бідність геополітичної фантазії – це значною мірою результат бідності гуманітарної освіти. Майже ніхто з політиків, що декларують себе євроінтеграторами, не веде розмову про те, що підвалинами європейської цивілізації як такої є не добробут і технологія, а моральні та громадянські цінності, завдяки яким демократичний світ – єдине місце на землі, де поважають права людини [5].

Значним ментально-психологічним бар’єром, який перешкоджає утвердженню модернізаційної парадигми соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції, виступає зневіра населення у можливості змін у власній державі. Насамперед молоді люди, які могли б виступити потужним реалізованим потенціалом розвитку України, за краще обирають виїхати за кордон, аніж очікувати змін у власній державі. Отож соціально-економічний розвиток України відбувається за значних втрат людського ресурсу, який мав би забезпечити реалізацію модернізаційної парадигми нашої держави.

Результати опитування, проведеного в листопаді 2012 року міжнародним кадровим порталом hh.ua, засвідчують, що переважна більшість (91 %) висококваліфікованих молодих фахівців з вищою освітою думає про роботу за кордоном, а не в Україні (середній вік опитаних становить 30 років, серед них 77 % – респонденти із закінченою та 11 % – із незакінченою вищою освітою, 2 % – кандидати наук, така ж кількість аспірантів) [1].

Виїзд за кордон залишається єдиною формою індивідуального порятунку, а однією з конститутивних ознак європейської ментальності є відчуття змін, які залежать від кожної окремої людини. Однак відповідальність, на думку окремих українців, настає у старшому віці, бо ж почуття відповідальності суперечить почуттю свободи. Проте в Європі – знову все навпаки: свобода вимагає насамперед почуття відповідальності, позаяк інакше настає хаос. Отож одне з першочергових завдань у контексті адаптації на вітчизняний ґрунт суспільних цінностей ЄС – навчити наших громадян насамперед вимагати змін від себе. Адже бути європейцями – означає мати критичне мислення, достатнє для усвідомлення власних хвороб і власної за них відповідальності, – задля ефективного їхнього лікування [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Безумовно, забезпечення належного соціально-економічного рівня життя мешканців України у контексті підвищення якості людського капіталу та дотримання пріоритетів європейської інтеграції нашої держави потребує модернізації соціально-економічної системи на основі аксіологічних чинників та з урахуванням інституційних і ментально-психологічних бар'єрів.

Отже, перспективами подальших досліджень є обґрунтування способів та шляхів ефективної модернізації національної економіки в умовах її євроінтеграції, зважаючи на ментально-психологічні установки населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Білоусова Н.* Хотіти — не означає виїхати, але... [Електронний ресурс] / Н. Білоусова // День. – 2012. – № 217. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/239501>.
2. *Вебер М.* Протестантська етика і дух капіталізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/weber/wbr07.htm>.
3. *Козяк В. Д.* Проблеми формування ефективної моделі економічної системи [Електронний ресурс] / В. Д. Козяк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. № 704. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2011. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2011_704/23.pdf](http://www.nбуv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2011_704/23.pdf).
4. *Малахов В. С.* Современная западная философия [Электронный ресурс] / В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М. : Остожье, 2000. – Режим доступа : http://www.agnuz.info/tl_files/library/books/filslov/.
5. *Пахльовська О.* Не-європейська Україна [Електронний ресурс] / О. Пахльовська // День. – 2012. – № 194–195. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/237585>.

*Стаття надійшла до редколегії 1.11.2013.
Прийнята до друку 20.11.2013.*

MODERNIZATION OF NATIONAL ECONOMY IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION: THE MENTAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS

Yuriy Zlydnyk

*Institute of Regional Researches of National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Kozelnytska Str., Lviv, Ukraine, 79026, tel. (032) 27064-31,
e-mail: youri-zl@ukr.net*

The influence of mental and psychological factors on the modernization of social and economic development of Ukraine is analyzed. Interconnection between mentality of the population and the choice towards European integration of Ukraine is substantiated. Mental setup of Ukrainian population in the context of European integration is viewed. The positive influences of European integration of Ukraine on effective modernization of social and economic development of our country are outlined.

Attention is focused in the article on the fact that any positive changes, including those of the socio-economic system, begin with the appropriate approach and mindset, meaning the mental and psychological factors. The importance of eurointegration choice of Ukraine is stressed upon, as an opportunity for formation of a more efficient national economy by bringing best experiences on ways, methods and means of conduction of an economic activity. Also in the article the ambiguous perception in Ukrainian society of the eurointegration vector of development is reviewed, possible mental causes of positive or negative attitude towards eurointegration are outlined. Results of opinion polls of Ukrainian

population are given, which confirm the need for a clear understanding of country's population on the need to adopt positive European experience in the management of socio-economic system of Ukraine.

Key words: mentality, modernization, socio-economic development, eurointegration.

МОДЕРНИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УСЛОВІЯХ ЄВРОИНТЕГРАЦІЙ: МЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Юрій Злайдник

*Інститут регіональних ісследований НАН України,
ул. Козельницкая, 4, г. Львов, Украина, 79026, тел. (032) 27064-31,
e-mail: youri-zl@ukr.net*

Проанализировано влияние ментально-психологических факторов на модернизацию социально-экономического развития Украины. Обоснована взаимосвязь ментальности населения и евроинтеграционного выбора Украины. Рассмотрены ментальные установки украинского населения в контексте европейской интеграции. Выделены положительные последствия евроинтеграции Украины для осуществления эффективной модернизации социально-экономического развития нашей страны.

Ключевые слова: ментальность, модернизация, социально-экономическое развитие, евроинтеграция.